

PASCAL (2)

Utaltunk rá, hogy egyre mélyebb és szenvedélyesebb érdeklődéssel fordult a lélek és a hit kérdései felé, s minthogy az emberek szemében a természettudomány és a vallás, az ész és a lélek világa igen messze esik egymástól, kortársai és életrajzírói gyakran ma is „megtéréseiről”, pálfordulásairól beszélnek, ami merő melléfogás, félreértés. Voltaképpen mi is hibásan szoltunk „kérdésekről” és „érdeklődésről”, sokkal nagyobb dolgok forognak nála szóban: élményvágy és igazságkeresés. Megtérni pedig azért nem térhetett meg, mert sohasem volt hitetlen, legfeljebb buzgalma hullámozott. Vallását tartó és gyakorló katolikus családban nőtt fel, mely világi dolgokban is igen ügyelt az *honnéteté* szabályaira. 23-ik évében jár, midőn atyját súlyos baleset éri, Cypran apátnak, a Port Royal igazgatójának két orvos-tanítványa, a Bailleul testvérek ápolják, s lelkiileg is segítségére vannak a baj elviselésében. Port Royal, egy régi kolostor, a janzenisták székhelye s az áramlat középpontja volt, célul a hitélet szigorúságát tűzték ki, s az egyházon belül mutatkozó lazaság, kivált pedig a jezsuiták lelkiismereti simulékonysága, engedékenysége ellen küzdöttek. De tévtanokat is hirdettek, s ezeket az egyház elítélte. Pascalt meglepi a két férfiú mély hite és tudománya a vallás dolgaiban. Meghallgatja a beteg ágyánál tartott épületes felolvasásokat és beszélgetéseket, s ezek órá teszik a legerősebb hatást. Vallásos felbuzdulás kapja el, élénk szellemének hevét átsugározza atyjára, nénjére, sógorára. Jacqueline hűgának életsorába pedig egyenest döntően beleavatkozik: a csinos, fiatal, életkedvvel telt leányt rábeszéli, hogy világi örömek helyett szentelje életét a vallásnak, s lépjen kolostorba. Maga is arra gondol, hogy felhagy a tudományokkal, de a tehetség szava egyelőre erősebb. Ezt nevezik Pascal első megtéréseinek, holott nem történt egyéb, mint hogy buzgalma megkettőződött.

Ekkor következik tudományos munkálkodásának, nagy fölfedezéseinek ideje, a testi szenvedések kálváriája, végül „világias korszaka”. Nagyobb kilengésekbe aligha sodródik, dorbézolásokra nem gondolhatunk, már csak rongált fizikuma miatt sem, de mindenesetre föléli eléggé jelentős jövedelmeit, urasan él, inasokat tart, kocsin jár, sőt négy- meg hatlovas hintón. 1654 októberében, egy ilyen ekvipázson kocskázva, ráhajt a Neuilly hídra, az első pár ló megbokrosodik, áttöri a korlátot, s lezuhan a Szajnába; az istrángok szerencsére elszakadnak, a hín-tó a hídon marad, Pascal megmenekül. De szerfölött megretten, úgy érzi, a biztos halál környékezte, s Isten ujját látja mind a balesetben, mind a menekülésben. S mert „szabados” élete miatt a kárhozatba hullott volna, rádöbben, hogy nemcsak teste, hanem lelke is halálos szakadék peremére került, s Isten ujjá erre a sokkal nagyobb veszedelemre inti. A Szajna eléggé sekély medre s a nem éppen szédítően magas híd feneketlen örvénnyé mélyül képzeletében, a Pokol torkának jelképévé válik, víziói támadnak, álmatlan éjszakáin sötét szakadékokat lát megnyílni lábai előtt. Újabb vallásos roham (Pascal ún. „második megtérése”), felhagy a szórakozásokkal, visszavonultan, alázatban, aszketikusan él, s elhatározza, hogy a hitbuzgalmat összekapcsolja az egzakt tudományok művelésével. Am most a hit erősebb a tudós tehetségnél, „Isten elvette tőle a tudó manyok hívságos szeretetét”.

De cserében megadja neki a legnagyobb ajándékot, amivel a feléje törekvőket jutalmazza: ugyanez év, 1654. november 23-ának éjszakáján, 21 éves korában, Pascal fél 11 órától éjfél után fél 1-ig tartó boldog révületbe, mintegy Isten jelenlétébe ragadtatik. Ez volt „a Tűz éjszakája”, sohasem mondta el, senki sem tudott róla haláláig, de temetése után inasa mellényének bélésében valami keményre tapintott, fölfejtette, s egy összehajtogatott pergament, benne papírlapot talált. A papíron Pascal keze írásával az alábbi szöveg állt, a pergamenen pedig ennek saját kezű másolata, néhány eltéréssel és az utolsó két mondat hiján. (Eredeti formájában és lehetőleg betűhív fordításban közöljük.)

A kegyelem 1654 évében

nov^{ber} 23-án Szt. Kelemen

pápa és m(ártír) napján és másokén a római martirologium szerint Szt. Crisogone m(ártír) és mások vigiliáján, etc... Körülbelül este tíz és fél órától körülbelül éjfél utáni fél óráig.

T Ű Z

Ábrahám Istene. Izsák Istene. Jákob Istene

nem a filozófusoké és a tudósoké

Bizonyosság öröm bizonyosság, érzés, látás öröm béke.

JÉZUS KRISZTUS ISTENE

Deum meum et Deum vestrum

Jeh. 20. 17.

A te Istened lesz az én Istenem. Ruth.

A világ elfelejtése és mindené kivéve ISTENT.

Ő nem található csak az utakon amiket

az Evangélium tanít. AZ EMBERI LÉLEK NAGYSÁGA.

Igazságos Atya, a világ téged nem

ismert meg, de én megismertelek. Jeh. 17.

Öröm, öröm, öröm, és örömkönnyek

Én elváltam tőle

Dereliquerunt me fontem aquae vivae

Istenem el fogsz-e hagyni engem

bárcsak ne legyek elválasztva tőle mindörökre.

Az az örök élet hogy ők ismernek téged

Egyedül igaz Istent és azt akit elküldöttél

JÉZUS KRISZTUST

JÉZUS KRISZTUST

Én elváltam tőle futottam tőle (a) megtagadott-tól, a megfeszített-től

bárcsak ne legyek soha elválasztva tőle

Ő nem őriztetik meg csak az utakon amiket

az Evangélium tanít.

TELJES ÉS ÉDES LEMONDÁS

Teljes alávetés JÉZUS KRISZTUSNAK és (lelki) IGAZGATÓMNAK.

örökké örömben egy napi próbáért a földön

non obliviscar sermones tuos. Amen.

(A latin sorok fordítása: „Az én istenemet és a ti Isteneteket”; „Elveszik tőlem az élő víz forrását”; „Nem fogom elfelejteni a te beszédeidet”.)

Az írást Pascal nyolc évig hordta titkon ruhájában, ha új mellényt vett fel, maga varrta belésébe, s két példányban nyilván biztonság céljából írta le. Általában Pascal amulettjének nevezik, ostoba szóval, mert bizonyos, hogy nem tulajdonított neki varázserőt, hanem valószínűleg emlékeztetőnek szánta, mintegy ereklye lehetett számára, záloga az eksztatikus megvilágosodásnak, az ujjongó lelkiállapotnak, melytől nem akart elszakadni, — „hogy ne legyen soha többé elválasztva tőle”. Erre vall a szöveg rapszodikus, töredékes, hevenyészett, azaz emlékeztető jellege, a kézvonás alig olvasható kuszasága. Szembeszökő, hogy az esemény közvetlen hatása alatt írta, nyomban utána, lázas izgalomban, félig önkívületben, kapkodva a legfontosabb, a döntő, az örökre megőrzendő revelációk után, s a velük járó érzelmi vihar megrögzítésére törekedve. Az élmény a misztikából ismert, tipikus mozzanatai itt is megmutatkoznak szabályos sorban: a fény- vagy tűz-látomás, a legtöbbször evvel kezdődik, úgyszólván elmaradhatatlan. (Pascal az írás fölé és végére lángoló keresztet rajzol és a szöveg elején, nagy betűkkel írva, külön kiemeli a „tűz” szót.) Utána következik Isten jelenlétének megérezése, majd a meg nem inagható bizonyosság tudata. örömujjongás és egyben elmondhatatlan béke, végül az örökre szóló odaadás, alázat, a földi vágyak, világi célok megvetése stb. De felismerhetők egyéni

mozzanatok is, Pascal hajlamaiból, törekvéseiből, helyzetéből és a korból adódnak. Az ő Istene az Otestamentum és az Evangélium Istene, személyes Isten, ki a lélekbe száll le és a szívhez szól, nem a bölcselet elvont fogalma, nem a tudomány természeti szükségessége, nem a ráció tákolmánya, törvényei nem túrnek okoskodásokat, simulékony magyarázatokat, hanem kőtáblákra vannak vésvé: itt vet első szikrat a *Vidéki levelek* leendő írójának szenvedélyes tüze. Isten a teljes és édes lemondás, a világ elfelejtése útján közelíthető meg: ez a janzenista szava. S hogy minden esendőségünk, nyomorú voltunk ellenére megközelíthetjük és megismerhetjük, ebben van az emberi lélek nagysága, — ahogy majd az Apológiában oly drámai erővel fogja elélnkebe tárni.

Természetes, hogy a „Tűz éjszakája” fordulatot hoz életébe, lehetne-e más-képp? A lelki magasfeszültséggel szellemi képességei hatványra lendülnek, morális igényei megszigorodnak, s ahogy testében tetőfokát éri a szenvedés, fellobbannak szélsőségekbe vivő hajlamai. Visszavonul a világ elől, félreeső városnegyedbe költözik, diétáját maga kotyvasztja, lehetőleg izetlenül, nehogy örömet találjon benne. Megkínzott testét mesterségesen sanyargatja, cilicumot visel, s ha társaságban, beszélgetés közben úgy érzi, hogy régi hiúságainak ördöge kísérti, az öv tüskéit könyökével titokban testébe nyomja. Igazságvágya, erkölcsi rigorizmusa úgyszólván testi formákat ölt; a janzenisták vezetői, Arnauld, Nicole, Sainte-Marthe és mások egy nap összegyűlnek nála, hogy megvitassanak valamely közös nyilatkozatot. Pascal az iratot óvatosan, megalkuvónak találja, s hevesen követeli a teljes igazság nyílt kimondását; midőn ennek ellenére az eredeti fogalmazást írják alá, elveszti beszélő képességét és elájul. Magához térve, nénje kérdésre így felel: „Amikor láttam, hogy ezek az emberek, — akik előt hitem szerint Isten feltárta az igazságot, s védelmezőinek kellene lenniök, — mind meginognak és elbuknak, megvallom neked, oly fájdalom fogott el, hogy nem bírtam elviselni és össze kellett rognom.” A szentírást olvassa „hihetetlen gyönyörűséggel”, írja Périer-né, csakhamar betéve tudja, a főbb kommentárokkal együtt, mert megtalál benne mindent, s érzi, hogy még szüksége lesz rá. Maga mondta nemegyszer, hogy semmit sem felejt el, amit meg akar őrizni emlékezetében, s csakugyan, ha valamit hibásan idéztek előtte, fejből helyreigazította.

A janzenistákhoz csatlakozik, betegállapota miatt ugyan nem élhet köztük a Port Royalban, de ettől fogva csak az ő kívánságukra veszi fel a tollat, s az alázatosság szellemében álnéven ír. Ekkor folyik a párizsi egyetem teológiai fakultásán a vitapör Jansenius kegyelemtanáról, s ő nyomban szenvedélyes védelmezőjének csap fel. Louis de Montalte álnéven megírja *Levelek egy vidéki emberhez* című munkáját (ismertebb hibás címe: *Lettres provinciales*, azaz Vidéki levelek), de heves, mindenben a csorbíthatatlan igazságot követelő hajlamainál fogva, nem annyira a tant védi, mint inkább az erkölcsi rigorizmus mellett tör lándzsát, mert ebben találja meg a szükséges hősiességet és a keresztény igazsághoz való hűség végső szavát. Ugyane hajlamai és radikális szelleme folytán vitairata sokkal inkább támadás, mint védelem. Jobb katolikus, semhogy az egyház erkölcsstana, a jezsuiták alapelvei, Loyola eszméi ellen fordulna, ellenkezőleg, ezek felhígítását, megkerülését, opportunistá alkalmazását veszi üldözöbe, s a lazaságra terelő elméleteket, a probabilizmust, a kazuisztikát cáfolja Agoston és Tamás szellemében. Így előáll a furcsa helyzet, hogy Pascal és a jobbara világi janzenisták képviselik az ortodoxiát a „liberális” jezsuitákkal szemben; nagy hibájuk Pascal szemében például, hogy könnyen adnak feloldozást. Valóban szélső elveket hirdetnek a Vidéki levelek, s a janzenisták által gyűjtött forrásanyaguk sem megbízható; de mint egy katolikus egyházi író, Mandonnet 1902-ben megállapította: a maguk idejében „a felháborodott keresztény lelkiismeret szükséges tiltakozása voltak a probabilizmus kinövései ellen”. — Pascalban az igazság-szenvedély elemi erőket szabadít fel, de a klasszikus stílusérzék gyeplőjébe fogva: villámzó gúny, szikravető szellem, fölényes logika, találékony és találó érvelés, változatos, kevés szavú, szabatos, tisztán csengő frazeológia, zárt, de könnyed szerkezetek az ékesszólás minden tehertétele nélkül — a francia es-pirit és formaművészet első nagy diadalává avatják a művet; eltűnik a Guez de Balzac-ok, Lemaistre-ek bombasztja, rétori dagálya, d'Aubigné nehézkes pátosza, de eltűnik Kálvin kerülhetetlen keménysége és Descartes feszes gondolat-aritmetikája is. Nem csoda, hogy sikert, dicsőséget szereznek írójuknak odahaza, sőt „világhírt” Európa-szerte, a protestáns országokban is, ahol egyházellenességet vélnek fölfedezni bennük. És nem csoda, hogy Pascal fél a hiúság kísértéseitől, s mélyebbre ássa magát aszkézisébe, szenvedéseibe.

Viszont érthető, hogy még nagyobbra tör: meg akarja írni a kereszténység védelmét a libertinus szellemmel szemben (éppen ennek tekintélyeitől, Montaigne-től, Charrontól, Cusától, Gassenditől, Hobbes-től véve érveit), és minden kor-szerű eszme, tan, irányzat ellenében, mely meghamisítja, aláassa vagy tagadja „az egyedüli és igaz hitet, — la seule et vraye foy du Christ” (mint az „amuletten” írta). Nagyarányú elgondolás, de már nem jut tovább az előkészületeknél, szedett-vedett papírszeletekre rója gondolatait, jegyzeteit alig olvashatóan, elgyengült, reszkető kézzel, melyből néha a mondat, sőt a szó közepén hull ki a toll. Így is könyvre menő tömegben maradtak fenn, s halála után *Gondolatok* (Pensées) címmel adták ki őket, kétszáz éven át, többféle, találmásra összeállított rendben, melyek nem fedik az eredeti tervet; csak legutóbb sikerült helyre-állítani rendszerét a Bibliothèque Nationale-ban őrzött másolatok alapján, amiket maga Pascal csoportosított (Z. Tourneur, L. Lafuma, J. Mesnard, A. Barnes, 1950—1956). Programzenei kompozícióhoz hasonlítják, melynek tételeit több hang-sorban dolgozta volna ki, amint a vissza-visszatérő alapeszmékből kitérnék, egy-re fokozva a drámai feszültséget a klimax, a végső kifejtet felé. Noha terv maradt, hadd beszéljünk róla kijelentő módban.

Az *Apológia* témája: kalauz a legfőbb igazság és a legfőbb jószág megle-lesésre és birtokba vételére. Két részre, mindegyik két tételre osztható. Az első rész a keresést tárgyalja, a második a megvalósítást.

Az első tétel az isteni kegyelem híján levő ember lélekrajzát, morális képét (állapotát) mutatja be. Ez az ember, Pascal szemében, érthetetlen keveré-ke nagyságnak és alacsonyáságnak, ingatag zsákmánya saját erejének és gyengeségé-nek. Emiatt nem juthat a legfőbb igaz és a legfőbb jó ismeretére, holott vágyó-dik reá. Az ellentmondást a filozófia és a világius gondolkodás nem tudja feloldani, mert mindegyik a maga igazának öntörvényűségét érzi és vallja. A vallás feloldja, mert eleve számot vet az ember ingadozásával nagyság és alacsonyás, erő és gyengeség között. Pascal elismeri a bölcsélet és az egzakt gondolat (a rá-ció) öntörvényűségét, ám föléjük helyezi a lélek törvényrendjét, és igazgatása alá rendeli őket.

Hogyan? Ezt mutatja meg a második tétel; igen bonyolult módon elemzi a libertinus vagy a szabadgondolkodó ember lélektanát, s kifejti, mily módszerrel kell megmunkálni, mielőtt a kinyilatkoztatott igazságot eléje tárjuk. A leg-főbb igaz és jó Istenben van, Istenhez pedig csak Jézus által vezethetjük el az embereket, mert a teremtmény sohasem ismerhette volna meg a Végtelent, ha Jézus nem szállt volna alá, hogy magára vegye a mi elesett állapotunk „mérté-két”. Ez mutatja a többi vallás fogyatékát, tévedését, sőt a világius kereszté-nyekét is, mert nem látják „őszintén”, tárgyilagosan az igazságot. Világosság és sötétség oly szorosan összevegyül, hogy csak az önszeretetét legyőzött ember tisztá látása ismerheti fel a keresztény tan érvényességét, noha a történelem is ennek ronthatatlan bizonyítékaival telített.

Az igaz vallás és a történelem leghitelesebb okmánytára a szentírás. A má-sodik rész első tétele vele foglalkozik: magyarázza az Ószövetség allegorikus előadásmódját, igazolja, hogy Mózes a kinyilatkoztatott hitet tartotta fenn, bi-zonyítja Jézus Krisztus istenségét, végül leírja a kezdeti egyház életét és a pró-féciaák beteljesülését. A záró tétel elmélkedések sora a lélek és az ész, a nagy-ság és az alacsonyás, az erő és a gyengeség megvalósult összhangjáról, mely az önszeretet leküzdését kívánja, végül az alázatosak hitéről, melynek nincs szüksége bizonyítékokra.

Minket a kompozíciónak két tétele érint: az ész és a hit viszonya s az ember új képe, ahogyan Pascal rávilágít. Láttuk, mily hévvel és sikerrel műveli az ész tudományait, ami annyit jelent, hogy hisz bennük. Elfogadja a Galilei-féle egzakt, természettudományos gondolkodás és a cartesiánus logika öntörvé-nyűségét, érvényét a vizsgálódásban. A matematikai ismeret szilárdsága az ő szemében is végtelen utakat nyit meg az emberi tudás előtt, éppen mert módsze-re a legpontosabb és a leggyakorlatibb: mindent megmagyaráz, egészen a magya-rázhatatlan, de mégis tiszta fogalmakig, minők a tér, az idő, a mozgás, és mindent bebizonyít a bebizonyíthatatlan, de tiszta alapelvekig, amiket a „természetes világosság” fényében ismerünk fel. A matematika kitölti az emberi ész egész birodalmát, de határai vannak, s éppen a határoltság a lényege, azért nem ra-gadhatja meg a végtelent, amelyben élünk, és még kevésbé elégítheti ki erköl-csi-vallási szükségleteinket, még kevésbé felelhet a szorongó szívből fakadó kér-

désekre. A tudomány a végső valóságokról csak valószínűséggel beszélhet, az élet rejtélyére szilárd és biztos feleletet nem ad. De erre nincs is szükségünk, mert bírunk egy másfajta tudást, mely mélyebb eredetű, a lélekben és a „szívben” lakozik, és intuitív, de biztos meggyőződést nyújt: „A szívnek vannak érvei, amiket az ész nem ismer.” Az ész mindig ingadozik a kétség és a bizonyosság között, noha némi mértékben képes a természet megismerésére, ám még e határokat sem tudja előre kijelölni, s mindig újabb felismerések váltják fel a mindig tévesnek bizonyuló régieket. S éppen ezért az igazán nagy szellemek, miután kimerítették az egész emberi tudást, mindig belátják, hogy nem tudnak semmit, és visszatérnek az eredeti nem-tudáshoz, ahonnan kiindultak. „Ám ez már tudós tudatlanság, mely ismeri önmagát.” Docta ignorantia. Így hát az ész saját eszközeivel nem képes megtalálni a teljes igazságot, de a kereszténység által nyújtott údvót fel tudja tudni ismerni és be tudja fogadni.

Már e vázlatból kitetszenek Pascal ember-képének körvonalai; új kép, valóban, és merész a maga docta ignorantijában, kivált ha a reneszánsz ember-és életszemléletével vetjük össze. A reneszánsz emberei hirtelen egy jobb világra ébredtek, úgy látták, a természet jó, az élet szép, csak érteni kell hozzá, s ez nem nehéz, mert az ember mindenható. Nem szükséges egyebet tennie, mint önmagát élnie, s a természet és az élet engedelmeskedik. Ez a gyermekes elbizakodottság persze csak egy percre igazolódott, s a perc csupán arra volt jó, hogy anarchiát teremtsen és megássa elbizakodottsága sírját. Pascal már a sír peremén áll, és onnan mond ellent a hübrisz agyrémeinek. Igen, ő is ott látja az embert a természet kellős közepén, de mint legesendőbb, nádszálgyöngye teremtményét: egy fuvalat, egy vízcepp elég, hogy megroncsolja és pusztulásba döntse, s akkor kétségbeesve kiált segítségért, Istent hívja és megváltásért esedezik. Ebben áll az ember nyomorúsága; mely minden teremtménynél alább helyezi. De tudja, hogy esendő és nyomorult, s hogy van számára segítség: ebben áll a nagysága, mely minden teremtménynek fölébe teszi. „Az ember nádszál csupán, a leggyengébb a természetben; de olyan nádszál, mely gondolkodik, — gondolkozó nádszál. A Mindenségnek nem kell fölfegyverkeznie, hogy összetörje. Egy pára, egy vízcepp már megöli. De ha a Mindenség összezúzza is, az ember még mindig nemesebb, mint az, ami megöli, mert ő tudja, hogy meghal, és ismeri a hatalmat, amit a Mindenség rajta bír; a Mindenség pedig nem tud semmiről.” „Mi hát az ember a Természetben? Semmiség a végtelenhez képest, egy világ a semmihez képest, középlény a semmi és a minden között. Végtelen messzeségben van mindkettőtől, és lény a semmitől, ahonnan felbukkant éppoly távol áll, mint a végtelentől, ahová kihajítatott.. Ez a mi valódi állapotunk, ismeretünk megszábot határok közé zárja, amiket átlépni nem bírunk; képtelenek vagyunk mindent tudni, és képtelenek mindent ignorálni. Tágas közepsíkra helyeztettünk, mindig bizonytalanul, mindig ingadozva a tudatlanság és az ismeret között... Éget a vágy, hogy mindent földerítsünk, és tornyot emeljünk, mely felnyúl a végtelenbe. De építményünk összeroppan, és a Föld mélye megnyitja szakadékát.”... „Erőtlenek vagyunk a bizonyításban: ezt semmiféle dogmatizmus nem cáfolhatja meg; magunkban hordjuk az igazság eszméjét: ezt semmiféle szkepticizmus nem cáfolhatja meg. Vágyódunk az igazságra, és csak bizonytalanságot találunk... Az ember tudja, hogy nyomorú.”... „Veszedelemes megmutatni az embernek, hogy egyenlő az állatokkal, anélkül, hogy megmutatnók nagyságát. Ugyancsak veszedelemes megláttatni nagyságát alacsonysága nélkül. Még veszedelemesebb tudatlanságban hagyni mindkettő felől. Azonban hasznos elébe tárni mindkettőt. Az embernek nem szabad hinnie, hogy egyenlő az állatokkal, sem hinnie, hogy egyenlő az angyalokkal, sem pedig ignorálnia ezt is, azt is; de tudnia kell ezt is, azt is.” „Micsoda Kiméra hát az ember? Minő új tunemény, mily szörnyeteg, mekkora káosz, mily fészke az ellentmondásoknak, mily csoda! Bíró minden fölött, ostoba földi féreg, az igazság letéteményese, bizonytalanság és tévedés kloakája, dicsősége és szemete a Mindenségnek.” „Amikor dicsékszik, megalázom, amikor megalázkodik, megdicsérem; és ellene mondok mindaddig, míg meg nem érti, hogy érthetetlen monstrum.”

Hol van mindezek oka, és hol a megoldás? „Az ember nem tudja, miféle rangra helyezze magát. Szemmel láthatóan eltévedt, lehullt valódi helyéről, s nem tudja többé megtalálni. Nyugtalanul keresi mindenütt, és siker nélkül az áthatlan sötétségben.” „Az ember nagysága és nyomora oly szembeszökő, hogy a valódi vallásnak kényszerűen azt kell tanítania, hogy az emberben megvan mind a nagyságnak valaminő nagy elve, mind a nyomorúságnak valaminő nagy elve.

Kell tehát, hogy okát adja e megdöböntő ellentéteknek. Mert hogy egy vallás igaz legyen, ahhoz ismernie kell természetünket, nagyságát és kicsinységét, és mindkettőnek okát. És melyik ismerte, ha nem a keresztény? „Megismerhetjük Istent anélkül, hogy nyomorúságainkat ismernők, vagy nyomorúságainkat anélkül, hogy Istent ismernők. De nem ismerhetjük meg Jézus Krisztust anélkül, hogy ne ismernők egyszerre mind Istent, mind nyomorúságainkat, mind nyomorúságaink orvosságát; mert Jézus Krisztus nem egyszerűen Isten, hanem olyan Isten, aki jóváteszi nyomorúságainkat.” — Minden ellentétnek és végletnek: nagyságnak és nyomorúságnak, halhatatlan léleknek és esendő testnek, hitnek és észnek problémája tehát Jézusban fut össze és oldódik fel hiánytalanul. — abban az Istenben, aki magára vette az ember „mértékét”, hogy megtaníthassa Isten mértékére.

Kissé meghökkentő, s mindenesetre egyéni formulázás! Vajon hogyan jutott hozzá? Legyen szabad egy elméletet felállítani, melyet a tényhívó pozitivisták bizonyára megmosolyognak, de ez minket csak megerősít hitünkben. A betegségeket nagy általánosságban két csoportra oszthatjuk: külső eredetűek (ragály, tömegszerencsétlenség, balesetek stb.) és belső okúakra. Az utóbbiak nem mindig csupán szervek bántalmi vagy kóros folyamatok, hanem a léleknek is szerepe lehet bennük, eszközül, jelzőkészülékül használhatja őket. Ily módon megkülönböztethetünk többek közt szimbolikus, jósló, intó, megtorló vagy cél-betegségeket; ezek az elnevezések egyúttal megjelölik a pszichikum szerepét: a bántalom által valamely beállott vagy közeledő morális-szellemi változást akar jelképezni, megjósolni, inteni tőle, megtorolni vagy pedig előidézni. Pascal szervezetének kóros elváltozásai szerintünk célbetegségek voltak, a lélek eszközül használta őket, hogy megvalósítsa céljait, hogy Pascal lángelméjét kellő munkára serkentse, és munkáját kellő irányba terelje. Drasztikus eszközöket, ostort használt, — miért? Mert Pascal elméje sokoldalú, könnyed mozgású volt, sikerre született, s az önelégültség, a büszkeség, a hírnév olcsó babérait tépdesve, nem ismerte volna fel zsenijének terjedelmét és hatalmát, mely egyedül őt tette képessé arra, hogy egy egész korszak szellemi törekvéseit a legmagasabb fokon megvalósítsa, ellentétét, mint leghivatottabb, megoldó harmóniába fonja, hogy a lélek és az ész harcába állított ember diadalának megtestesült szimbóluma legyen.

A feladat: a ráció és az irráció összeegyeztetése, magában álló, de rászabott volt, mert elvégzésére eleve kijelölte kettős tehetsége, mely egyképpen az egzakt tudomány és a misztikus lélekismeret mesterévé avatta. Így bejárva és felismerve határait, kijelölte a birodalmat, ahol uralkodnak és győztesek lehetnek; és ha mindegyik elismeri a másik szuverenitását, önmagán is győzelmet arathat. Pascal mindkét birodalomban győzelmet vívott ki, s belátva e győzelmek jogosságát, benne a lélek és az ész önmagát győzte le. Így vált szimbólummá, de ez a babér nem lehetett olcsó.

Mint hogy a feladat magában álló volt, hasonlónak és a célhoz szabottnak kellett lenniök a szenvedéseknek is, különben a betegségek — mint normális esetben mindig — csak sorvasztották volna munkakedvét és lassítják szellemének iramát. A varrattalan, tehát növekedni nem tudó koponya a bronzsába szorított, túl nagy „sűrű és szilárd” agyvelő kínos, de állandó izgalomban égett, foglalkoztatni kellett, mert magára hagyva, céltalanul zakatolt volna, mint a bomlott óra, s mert csak a feszült gondolatmunka terelhette el figyelmét a fájdalomtól és oldogotta a görcseit. Ez volt a cél: a belső intenzitás növelése. — A vele járó folytonos álmatlanság a munkaidőt töltötte meg, s ez volt a cél: az extenzitás növelése. A gangrénás gyomor ételundora, a kinszenvedéssé vált táplálkozás és emésztés megfosztotta a test örömeinek élvezetétől, de egyúttal intón és jelképesen figyelmeztette, hogy le kell mondania a szellem szórakozásairól, olcsó örömeiről is, s itt ez volt a cél: összpontosított testi-lelki-szellemi aszkézisben kellett élnie, hogy magához méltó művet alkothasson. A szakadatlan és sokféle bántalommal tarkított kórállapot beoltotta az elbizakodottság mérgei ellen, alázatra tanította, és megismertette vele az emberlény végtelen nyomorúságát, mely minden teremtménynél alább helyezi, de megtanította tisztelni a gondolatot is, mely felülemeli saját nyomorúságán, és minden teremtménynek elébe teszi. A végső megvilágosodás és eksztázis pedig elragadta a magasságba, amelynél feljebb teremtmény nem emelkedhet, s ott feltárult előtte az emberi lélek nagysága, la grandeur de l'âme humaine. Mindent összevéve: magán viselte az ember mértékét, és revelációt nyert Isten mértékéről.